

*Kirkko ja islam -työryhmä
vuosina 1988–2008*

Tuomas Martikainen

*Kirkko ja islam -työryhmä
vuosina 1988–2008*

Tuomas Martikainen

Julkaisija

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ulkoasiain neuvoston
(KUN) asettama kirkko ja islam -työryhmä

ISSN 1797-3015

ISBN 978-951-789-296-4

Kustantaja: Kirkkohallitus / Kirkon ulkoasiain osasto

Julkaisija: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ulkoasiain neuvoston (KUN)
asettama kirkko ja islam -työryhmä

Kirkko ja islam -julkaisuja: päätoimittaja Timo Vasko

Helsinki 2009

Painos 800 kpl

Tilaukset:

Kirkkohallituksen julkaisu- ja AV-myynti

Satamakatu 11, PL 185, 00161 Helsinki

p. (09) 1802 315

fax (09) 1802 454

julkaisumyynti@evl.fi

Hinta 7e + postituskulut

Sisällys

1. Kirkko ja islam Suomessa	4
2. Tutkimusasetelma ja -kysymykset	6
3. Kirkko ja islam -työryhmä	9
4. Dialogi muslimien kanssa	18
5. Työryhmä vaikuttajana	23
6. Yhteenvedo ja keskustelu	26
Lyhenteet	28
Haastattelut	29
Lähteet	29
Kirjallisuus	29
Liitteet	
<i>Kirkko ja islam -työryhmän jäsenet 1988–2010</i>	32
<i>Dialogitapaamiset ja niiden teemat 1997–2008</i>	34

1. Kirkko ja islam Suomessa

Islam oli Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle, kuten myös enemmistölle suomalaisia, varsin etäinen uskonto aina 1990-luvulle saakka, jolloin Suomen muslimiväestön määrä alkoi nopeasti kasvaa. Suomessa oli toki jo 1870-luvulta lähtien asunut vajaan tuhannen hengen tataarimuslimivähemmistö, mutta matalaa julkisuusprofiilia pitäneet tataarit eivät olleet missään vaiheessa nousseet laajemmin julkisuuteen (Martikainen 2008). Kirkon piirissä tosin oli joukko henkilöitä, joille islam ei ollut yhtä etäinen uskonto. Lähetystyön kautta monet olivat kohdanneet muslimeita ja toimineet muslimienemmistöisissä maissa. Keski-Euroopassa opiskelleet tai työskennelleet eivät voineet olla huomaamatta islamiin ja muslimiväestöön liittyviä kysymyksiä, sillä useissa maissa oli jo 1970-luvulla suuria muslimivähemmistöjä. Näihin siirtotyöläistäustaisiin muslimeihin liittyvät kysymykset nousivat laajaan julkisuuteen 1980-luvulla muun muassa erilaisten sosiaalisten ja kulttuuristen ongelmien kautta. Näitä uutisia näkyi myös Suomessa, mutta ne vaikuttivat varsin etäisiltä, kuten saman aikakauden globaalit uutiset islamin politisoitumisesta Lähi-idässä, Pohjois-Afrikassa ja muualla islamilaisessa maailmassa (Taira 2008).

Suomessa oli akateemisissa ja kirkollisissa piireissä pohdittu ja tutkittu islamiin liittyviä kysymyksiä jo kauan, mutta kyseessä oli pienen ja valikoituneen piirin toiminta. Tutkijat, entiset ja nykyiset lähetystyöntekijät ja muut asiasta kiinnostuneet usein tunsivat toisensa, mutta heidän vaikutus julkiseen islam-kuvaan oli hyvin marginaalinen, kuten siis itse aihekin (Sakaranaho 2008). Vähitellen tilanne alkoi muuttua. Suomen muslimien määrä alkoi pikku hiljaa kasvaa työ-, avioliitto- ja opiskelumuuton myötä ja eräät kansainväliset tapahtumat uutisoitiin laajasti, josta hyvä esimerkki on Salman Rushdie vuonna 1988 julkaistun *The Satanic Verses* -kirjan (suomennettu nimellä *Saatanalliset säkeet* vuonna 1989) saama mittava julkisuus. Rushdien kirjasta noussut kohu ja ajatolla Khomeihin helmikuussa 1989 antama fatwa kirjailijan surmaamisen oikeutuksesta ovatkin muodostuneet osaksi politisoituneet islamin ikonografiaa (Taira 2008).

Vaikka 1980-luvulla Suomessa asui jo muutama tuhat muslimia, niin vasta seuraavalla vuosikymmenellä tilanne alkoi muuttua kasvaneen pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden määrän myötä. Erityisesti somalien saapuminen loppuvuodesta 1990 alkaen hämmensi lamaan vajonneen maan kansalaisia ja puhuttiin jopa ”somalishokista”, kuten toimittaja Esa Aallas vuonna 1991 ilmestyneen kirjansa nimesi. Kylmän sodan päättyminen, Neuvostoliiton hajoaminen, Suomen liittyminen Euroopan unioniin, ulkomaalaislainsäädännön liberalisointi ja talouden globalisaatio tukivat kukin osaltaan maahanmuuton kasvua. Iranin, Irakin, Somaalian ja Jugoslavian alueen kriisit suurine pakolaismäärineen heijastuivat myös

Suomeen, aivan kuten kasvanut turismi muun muassa Turkkiin. Vuosikymmenen aikana maahan muodostui, kenenkään siihen pyrkimättä, yli 20 000¹ muslimin väestö, joka oli 2000-luvulle tultaessa ehtinyt organisoitua maan kattavaksi moskeijaverkostoksi. Muslimien toiminta tapahtui lähinnä ruohonjuuritasolla ja sen tuomat haasteet näkyivät etupäässä yksittäisissä kunnissa, erityisesti niiden koulu-, sosiaali- ja terveyspalvelujen piirissä (Martikainen 2008).

2000-luvulla muslimien määrä on edelleen kasvanut, muslimiväestö on monimuotoistunut sekä sukupolvistunut ja suomalainen yhteiskunta on havainnut uuden, suuren uskonnollisen vähemmistön läsnäolon. Vuonna 2008 Suomessa asui arviolta 45 000 muslimia, joita palveli noin 40 moskeijayhteisöä ja muutama kymmen muuta uskonnollista yhdistystä eri puolilla maata. Lisäksi marraskuussa 2006 perustettiin Suomen Islamilainen Neuvosto ry (SINE), joka on kasvavassa määrin ottamassa roolia keskeisenä julkisuuteen päin esillä olevana muslimiorganisaationa (Martikainen 2008). Internetistä löytyy puolestaan lukuisia suomenkielisiä muslimien ja muslimijärjestöjen ylläpitämiä kotisivuja, infopalveluja ja keskustelupalstoja, kuten myös islamiin kriittisesti tai vihamielisesti suhtautuvia näkemyksiä. Julkisessa keskustelussa islam ja muslimit ovat jatkuvasti näkyneet varsin ongelmasävytteisenä uskontona (Raittila & Maasilta 2008), eikä uskonnon keskinäistä vuoropuhelua ole juuri tuotu esille. Julkisen kuvan taakse kätkeytyy kuitenkin varsin laajamittainen ja moninainen yhteyksien vyyhti, jossa juuri uskontodialogilla on ollut tärkeä osuus.

Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle islam on tullut huomioon otettavaksi useaa eri reittiä. Jo edellä mainittujen lähetystyön, akateemisen tutkimuksen ja kansainvälisen politiikan lisäksi, erityisesti maahanmuuttaja- ja diakoniatyö ovat tuoneet muslimit osaksi arkea monien seurakuntien alueella. Ruohonjuuritason työntekijät ovat nähneet muslimien kasvaneen läsnäolon ja heidän seurakunnille kohdistamat erilaiset toiveet tai haasteet. Selkeimmin tämä on näkynyt suurten kaupunkien tietyissä lähiöissä, kuten Helsingin Vuosaarella, Turun Varissuolla ja Vantaan Hakunilassa. Diakoniatyössä tilanne on esillä, koska valtaosa muslimiväestöstä on maan vähävaraisimpien joukossa, johtuen heidän pakolais- ja turvapaikanhakijataustastaan. Myös kirkon vastuu hautausmaista on ollut yksi keskeinen pohdinnan kohde (Martikainen 2008). Kasvanut muslimiväestö ja siihen liittyvät asiat ovat kirkkojen yhteinen haaste, johon myös *Suomen ekumeeninen neuvosto* on pyrkinyt ottamaan kantaa,

1 Muslimien määrästä Suomessa on esitetty lukuisia arvioita eri vuosien ja vuosikymmenen osalta. Tässä tutkimuksessa tuodaan esille eri toimijoiden esittämiä arvioita, mutta ei oteta kantaa niiden täsmällisyyteen. Omien arvioitteni perustelut löytyvät eri julkaisuista (esim. Martikainen 2008).

esimerkiksi moniuskontoisten avioliittojen osalta (SEN 1999). Näin ollen islamiin liittyviä kysymyksiä ei voi paikantaa vain yhden elämänalueen tai yhteiskunnan sektorin piiriin, vaan kyseessä monitahoinen ja -alainen ilmiö, joka ainakin epäsuorasti koskettaa koko yhteiskuntaa.

Tässä historiikissa käsitellään Suomen evankelis-luterilaisen Kirkon lähetystyön keskuksen asettamaa islam-jaostoa² (1988–1994), josta myöhemmin tuli Kirkon ulkoasiain neuvoston kirkko ja islam -työryhmä (1994–), on tietääkseni pisimpään yhtäjaksoisesti Suomessa toiminut instituutio, joka on aktiivisesti seurannut ja dokumentoinut suomalaisen islamin vaihteita ja käynyt vuoropuhelua suomalaisten muslimien kanssa. Työryhmän lisäksi on toki muita lyhyt- ja pitkäikäisempiä tahoja, joilla on ollut vastaavia intressejä – osaan niistä viitataan jatkossa – mutta minkään niistä toiminnassa seuranta ja dialogi eivät ole olleet yhtä keskeisessä asemassa. Tässä mielessä työryhmän vaiheiden seuranta luo uuden lähestymistavan islamin muotoutumiseen Suomessa. Kirkon näkökulmasta työryhmä on yksi niistä foorumeista, joissa on hahmoteltu uusia uskontoteologisia näkökulmia kasvavaan moniuskontoisuuteen ja erityisesti islamiin, jonka pohdinta on ollut työryhmän työssä hyvin keskeisessä asemassa. Hieman vastaava asema on ollut kirkko ja juutalaisuus -työryhmällä, joka täytti 30 vuotta vuonna 2007 (Kirkon tiedotuskeskus 26.9.2007). Kirkko ja islam -työryhmä ei ole pitänyt itsestään suurta melua, joten sen toimintatavat ja -mallit ovat monille vieraita. Tämän vuoksi tutkimuksessa tulee esille paljon uutta tietoa ja kokemuksia aihepiiristä. Tutkimushanke on nivoutunut osaksi meneillään olevaa (huhtikuu 2007 – maaliskuu 2010), Suomen Akatemian rahoittamaa tutkijatohtorin projektiani ”ensimmäisestä toisen sukupolven islamiin Suomessa”. Tämän lisäksi hanketta on tuettu Aimo T. Nikolaisen apurahalla (3 000 €), joka mahdollisti kolmen kuukauden puolipäiväisen virkavapauden syys-marraskuussa 2008.

2. Tutkimusasetelma ja -kysymykset

Uskontodialogi sekä erityisesti kristinuskon ja islamin väliset suhteet ovat muodostuneet tärkeiksi keskustelunaiheiksi Euroopassa 1990-luvulta lähtien, vaikka sillä on sekä historiallisia että moderneja lähtökohtia, kuten ekumeeninen liike ja *World's Parliament of Religions*, joka sattumoisin aloitti istuntonsa 11. syyskuuta (1893, Chicago), eli päivänä joka ei enää vuoden 2001 jälkeen symboloi uskontojen välistä vuorovaikutusta. 2000-luvulla on perustettu useita uskontojen vuoropuhelua ajavia organisaatioita, joissa valtioilla on merkittävä rooli, kuten

2 Työryhmän nimi on elänyt jonkin vuosien varrella, ks. liitteet, josta löytyvät tarkat nimitykset.

Foundation for Dialogue among Civilizations ja *Alliance of Civilizations*. Tutkimuksessa uskontodialogi on näkynyt pitkälti teologisena haasteena ja projektina (esim. Kähkönen 2000; Mortensen 2003; Laitila 2009; Vasko 2003), mutta vähemmässä määrin empiirisenä kysymyksenä historia-, kulttuuri- ja yhteiskuntatieteiden tutkimuksen näkökulmista ja menetelmin. Tutkimuksellinen fokus on sijainnut ajattelijoiden teologisissa (ja kirjallisissa) lähtökohdissa ja vain harvoin paikallisen dialogin käytännössä ja taustoissa. Suomalaisessa islam-, maahanmuuttaja- ja teologisessa tutkimuksessa ei ole juuri kiinnitetty huomiota uskontodialogin käytäntöön, ja koko ilmiö vaikuttaa humanistis-yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa perifeeriseltä, jopa olemattomalta. Harvinaisen poikkeuksen tästä muodostaa Mari Pynn (2002) tutkimus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työntekijöiden käsityksistä maahanmuuttajatyöstä, jossa näkyy eräänlainen arjen dialogin pohdintaan. Tosin Ruth Illman (2006a, 2006b) on tarkastellut ilmiötä varsin laajasti, vaikkakin uskontofilosofisista lähtökohdista käsin, usein Martin Buberiin nojautuen.

Tämän historiikin ja aikalaisanalyysin tarkoituksena on tuoda esille suomalaisten muslimien ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon välistä tutustumista, syntyneitä yhteyksiä ja uskontodialogia. Tutkimuksen kohteena on Kirkon lähetystyön keskuksen (KLK) asettaman Lähetysteologisen neuvottelukunnan *islam-työn jaoston* toiminta vuosina 1988–2008 (vuodesta 1994 nimellä Kirkon ulkoasiain neuvoston, KUN, *islam-työryhmä*) sekä siihen läheisesti liittyvät seikat. Yleisen historiallisen kuvauksen lisäksi tutkimuksessa haetaan vastauksia seuraaviin kysymyksiin.

- 1) Mitä toimintaa kirkko ja islam -työryhmällä on ollut ja millä tavoin se on muuttunut vuosien varrella?
- 2) Mitkä tahot ovat olleet mukana toiminnassa?
- 3) Millaiseksi osallistujat näkevän työryhmän roolin?
- 4) Millä tavoin työryhmän jäsenet ymmärtävät uskontodialogin?
- 5) Millä tavoin työryhmä on pyrkinyt edistämään uskontodialogia ja islam-tuntemusta Suomessa?
- 6) Mikä on ollut työryhmän laajempi kirkollinen ja yhteiskunnallinen vaikutus?

Tutkimuksen primääriaineistona on ollut kirkkohallituksen arkistossa sijaitsevat työryhmän asiakirjat ja viiden työryhmän jäsenen sekä kolmen muun työryhmään lähellä olevan kirkollisen henkilön haastattelut. Tekstin yhteydessä en viittaa erikseen pöytäkirjoihin ja muuhun arkistoaineistoon, jollei kyseessä ole suora lainaus.

Näissä tapauksissa käytän pöytäkirjasta lyhennettä ”PK” ja lisäksi kokouksen päivämäärää tai vastaavaa tunnustetta. Valtaosa tutkimuksen yksityiskohdista sisältyy nimenomaan arkistoiaineistoon. Aineiston tulkintaan on luonnollisesti vaikuttanut haastattelemieni henkilöiden muistikuvat asioista ja tunnelmista. Tekemiini haastatteluihin viitataan henkilön nimellä ja päivämäärällä, jolloin haastattelu on tehty. Haastatelluilla oli mahdollisuus jälkikäteen kommentoida nauhoituksen litteraatiota ja tehdä siihen korjauksia. Haastattelulainauksien kieltä on hieman korjailtu luettavuuden helpottamiseksi, mutta pääsääntöisesti ne vastaavat puhuttua kieltä. Tutkimushaastattelut on arkistoitu Åbo Akademin folkloristiikan ja uskontotieteen arkistoon sekä litteroituina että digitaalisessa muodossa.

Sekundäriaineistona on työryhmän dialogitoimintaan osallistuneiden muslimien haastattelut ja niissä esille tulleet näkemykset (en viittaa niihin tässä yhteydessä, mutta ne pääsääntöisesti tukevat myöhemmin esitettyjä tulkintoja) sekä aihepiiriin liittyvä kirjallisuus. Olen itse ollut työryhmän jäsenenä vuodesta 2005 ja jo sitä ennen seurannut sen toimintaa osana muuta tutkimustyötäni, joten mukana on lisäksi henkilökohtaista näkemystä. Menetelmällisesti tätä voidaan kutsua osallistuvaksi havainnoinniksi. Vaikka olen tietystä mielessä tutkimuksen kannalta sisäpiiriläinen, niin minulla on muiden aihepiiriä koskevien tutkimuksieni kautta laaja tuntemus erityisesti järjestäytyneestä islamista Suomessa, jota olen käyttänyt hyväksi työryhmän toiminnan kontekstualisoinnissa (esim. Martikainen 2004; Martikainen, Sakaranaho & Juntunen 2008). Tutkimus on luetutettu ennen valmistumistaan työryhmän nykyisillä jäsenillä, haastatelluilla työryhmän jäsenillä sekä muutamilla muilla aihepiiriin perehtyneillä.

Käytössä olleen aineiston voidaan katsoa kuvaavan varsin hyvin työryhmän toimintaa. Aineisto on monin paikoin mahdollistanut triangulaation, eli esimerkiksi muistitietoa on ollut mahdollista verrata arkistoiaineistoon, kuten työryhmän pöytäkirjoihin ja muihin asiakirjoihin. Aineistoa olisi voinut nykyisestään laajentaa haastattelemalla useampia työryhmän jäseniä ja muita keskeisiä henkilöitä, mutta tähän ei tässä yhteydessä ollut aikataulusyistä mahdollisuutta. Haastattelut on analysoitu sisällönanalyyseillä, ja niitä tarkastellaan sekä realistisina kuvauksina tapahtuneesta että – sopivilta osin – narratiiveina, eli juonellisina kertomuksina ja diskursseina. Tekstuaalisissa lähteissä noudatetaan tavanomaista lähdekritiikkiä ja mahdollisuuksien mukaan muun muassa aineiston triangulaatiota, jonka avulla varmistetaan lähteiden luotettavuus (Denzin & Lincoln 2000).

Tekstin yhteydessä viitataan lukuisiin eri organisaatioihin siten, että ensimmäisellä kerralla mainitaan organisaation koko nimi ja sen lyhenne. Myöhemmin lyhenteitä käytetään sopivissa yhteyksissä ja ne on koottu yhteen ennen lähde- ja kirjallisuusluetteloa. Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta käytetään välillä ni-

mitystä ”luterilainen kirkko” tai pelkästään ”kirkko”. Tutkimuskohteesta voidaan puhua myös ”jaostona” tai ”työryhmänä”.

3. Kirkko ja islam -työryhmä

Vaikka islam oli vain pienen piirin kiinnostuksen kohteena, niin sen tiimoilta oli säännöllistä toimintaa Suomen Lähetysseuran (SLS) piirissä jo 1970-luvulla. Esimerkiksi lähetys sihteeri Raimo Harjula arvioi vuonna 1975 maassa asuvan noin 3 000 muslimia. Suomen Lähetysseuran piirissä toimivat ainakin Eeva-Liisa Multala, Seppo Syrjänen ja professori Jussi Aro (Helsingin yliopisto, HY). Työryhmä järjesti islam-seminaarin vuonna 1979, jossa Isto Pihkala ehdotti kirkon oman islam-työryhmän perustamista, mutta tämä ei silloin toteutunut. Seminaarin tuotoksia julkaistiin *Kirkkomme lähetys* -lehdessä 2/1979. 1980-luvun taitteessa järjestettiin islamiin liittyviä tapaamisia ainakin Suomen Evankelisluterilaisen Kansanlähetysten (SEKL) toimesta ja muutamat suomalaiset kävivät alan tapahtumissa ja koulutuksessa ulkomailla. Erityisesti Selly Oaks Collegen Centre for the Study of Islam and Christian-Muslim Relations -tutkimuslaitos Birminghamissa, jonka professori David A. Kerr (1945–2008) oli perustanut vuonna 1976, vaikutti varsin tutulta instituutiolta. Myös saksalaisia yhteyksiä vaikutti olevan runsaasti. Islam alkoi vähitellen näyttäytyä aikaisempaa tärkeämpänä, eikä vähiten muiden Euroopan maiden maahanmuuton takia. Lisäksi Kirkon lähetystyön keskus (KLK) käänsi ja julkaisi monisteena David A. Kerrin *Islamin haaste ja kristillinen lähetystyö muslimien keskuudessa* -kirjassen jo vuonna 1982. Islam ja muslimit sijaitsivat kuitenkin jossain maamme rajojen ulkopuolella, kuten tuohon aikaan suomalaisessa ajattelussa yleensäkin (Taira 2008).

Tilanne sai uuden käänteen, kun Timo Vasko aloitti lähetysteologin sijaisena Kirkon lähetystyön keskuksessa Seppo Syrjäsen sairastuttua vuonna 1987. Syrjäsen kuoltua Vasko valittiin viranhoitajaksi. Vasko alkoi ajaa kirkon juutalaisuusjaoston kaltaisen islam-jaoston perustamista Kirkon lähetystyön keskuksen alaisuuteen. Islam-jaosto päätettiin perustaa KLK:n johtokunnan kokouksessa 30. syyskuuta 1988. *Kotimaa*-lehti uutisoi aiheesta seuraavasti: ”Kirkon lähetystyön keskuksen johtokunta on perustanut lähetysteologiseen neuvottelukuntaan islam-jaoston. Sen tehtävänä on seurata islamin leviämistä ja selvittää islamin kohtaamiseen liittyviä missiologisia ja uskontoteologisia ongelmia.” (*Kotimaa* 14.10.1988). Samana vuonna valtakunnallisilla missiologisilla luentopäivillä oli puhumassa mm. Kenneth Cragg, ja *Kirkkomme lähetys* -lehdessä 2/1989 oli islamiin liittyviä artikkeleita.

Islam-jaoston ensimmäinen kokous pidettiin maanantaina, 21. marraskuuta 1988 ja sen puheenjohtajaksi valittiin Suomen Lähetysseuran Lähetysopiston

rehtori Eeva-Liisa Multala. Muut jäsenet olivat Tampereen hiippakunnan lähetyssihteeri Ari Hukari (SLS), vt. lähetyssihteeri Liisa Kingma (Evankelis-luterilainen Lähetyssyhdistys Kylväjä, ELK), toinen papiston apulainen Seppo Rissanen (Maarian seurakunta, Turku), Lähi-idän työn sihteeri Reino Saarela (SEKL), lähetysteologi Timo Vasko (KLK) ja tutkimusassistentti Kaarlo Yrttiaho (Suomen Akatemiat, SA). Ensimmäisessä kokouksessa hahmoteltiin varsin laajasti työryhmän mahdollisia tavoitteita ja toiminta-ajatuksia. Nämä voidaan tiivistää 1) islamin seurantaan Suomessa, Euroopassa ja islamilaisessa maailmassa, 2) islamiin liittyvään teologiseen pohdintaan, 3) islamista tiedottamiseen, 4) islam-aiheiseen koulutukseen, 5) koti- ja ulkomaiseen verkostoitumiseen ja 6) työryhmän sisäiseen koulutautumiseen. Jo varhaisesta vaiheesta lähtien jaosto kokoontui keskimäärin neljä kertaa vuodessa minkä lisäksi se oli mukana erilaisissa koulutustilaisuuksissa.

Salman Rushdien *Saatanalliset Säkeet* julkaistiin Englannissa 26. syyskuuta 1988. Kirjan liittyvä kohu alkoi pikku hiljaa nousta ja 14. helmikuuta 1989 ajatolla Khomeini julkisti kuuluisan fatwansa, joka vaati kirjailijan surmaamista. Näissä tunnelmissa ”jaosto keskusteli laajasti islamin nykyisestä kuvasta sekä tiedotusvälineissä että yleisesti. Jaosto kiinnitti huomiota ilmapiirin muutokseen, negatiivisten ennakoasenteiden voimistumiseen ja voimistuvaan vastakkainasetteluun.” (PK 7.3.1989) Saman kokouksen yhteydessä jaoston teki ensimmäisen vierailunsa muslimien luokse tataarien Fredrikinkadun moskeijaan Helsingissä. Kevään lopuksi hyväksyttiin Seppo Rissanen laatima esirukous *Rauhan, oikeudenmukaisuuden ja lähetyksen puolesta Lähi-idässä*. Tämä julkaistiin mm. *Kirkkomme lähetykset* ja *Kotimaa* -lehdissä.

Neuvostoliiton romahdettua ja kylmän sodan päätyttyä 1990-luvun taitteessa, muslimien määrä Suomessa lähti kasvuun, mikä myös huomattiin työryhmässä. Esimerkiksi Khodr Chehabin vuonna 1988 perustama *Muslim Students Federation of Scandinavia* -yhdistys oltiin havaittu. Työryhmässä arvioitiin, että maassa olisi ollut noin 1 500 muslimia vuonna 1990. Vuosina 1985, 1987, 1988 ja 1989 myös ahmadiyya-muslimit toteuttivat, ilmeisesti varsin menestyksettömiä, lähetysoperaatiota pääkaupunkiseudulla, Lahdessa, Tampereella ja Turussa, jotka niin ikään kirjattiin muistiin. Tässä vaiheessa on kuitenkin syytä todeta, että aktiivisesta seurannasta huolimatta, havainnot olivat ja pysyivät hajanaisina ja osin sattumanvaraisina aina 2000-luvulle saakka. Tämä johtunee siitä, että seurantaa tehtiin pitkälti medioiden ja muuta reittiä työryhmään kantautuneiden uutisten kautta. Tilanne muuttui jossain määrin, kun kentät kontaktit alkoivat lisääntyä tulevana vuosina, mutta tämä ei muuta työryhmän asemaa ensi sijassa tarkkailijana.

Ensimmäisen työryhmän kausi päättyi ja uusiksi jäseniksi vuosiksi 1990–1991 valittiin Ari Hukari (siht. 1.10.1990 saakka, korvasi Reino Junttila, SLS), Liisa Kingma (ELK), Eeva-Liisa Multala (SLS), Seppo Rissanen (pj., Maarian seurakunta, Turku), Reino Saarelma (vpj., SEKL), Timo Vasko (siht., KLK) ja Kaarlo Yrttiaho (SA). Näihin aikoihin alkoivat ajatukset uskontodialogista nousta esille ja osin niissä merkeissä jaosto kävi lokakuussa 1990 tapaamassa arkkikiispa John Vikströmiä, jonka kanssa keskusteltiin islamin kohtaamisen edellytyksistä Suomessa. Ajatusta pidettiin hyvänä, vaikka dialogia ei tuolloin aloitettukaan, ilmeisesti lähinnä sopivien dialogikumppanien puutteen vuoksi. Seppo Rissanen muistelee aikoja seuraavasti:

Pidettiin yhteyttä esimerkiksi arkkikiispaan. John Vikström oli hyvin kiinnostunut seuraamaan tätä toimintaa. Silloin me pohdimme myös sitä, että pitäisikö aloittaa dialogi. 1980-luvun lopussa tulimme johtopäätökseen, että ei, koska ainoa yhteisö, jonka kanssa voisimme olla dialogissa, oli tämä tataarien yhteisö. Koimme, että se tilanne, jossa ehdotamme dialogia tällaisen hyvin pienen etnisen ryhmän kanssa ei ehkä ole se mitä tällä hetkellä tarvitaan. Me jätimme sen tietoisesti silloin tavallaan hyllylle odottamaan aikaa, jonka arvelimme saattavan muuttua, kun sitten tapahtuikin. (Seppo Rissanen 5.3.2008)

Työryhmä alkoi selvittää mahdollisuuksia projektisihteerin palkkaamisesta, joka mahdollistaisi islamiin liittyvän aineiston tuottamisen, sillä suomenkielistä islam-aineistoa oli tuolloin hyvin vähän saatavilla. Toimikauden aikana työryhmässä toimivat määräaikaisina projektisihteereinä Kaarlo Yrttiaho, Marjatta Kyyhkynen ja Päivi Weckström. Lisäksi mainittakoon, että työryhmän kokouksissa on aina välillä käynyt vierailijoita, joko heidän työhönsä tai johonkin tiettyyn teemaan liittyen. Perinteen aloitti Göttingenin yliopiston professori Jouko Martikainen, jonka esitelmä Kristuksen rukousmatosta pidettiin 1. syyskuuta 1989.

Vuonna 1990 käynnistettiin aina vuoteen 2006 asti kestänyt vuosittainen islam-seurantaraporttien sarja, joista ensimmäinen ilmestyi vuonna 1991. Luottamuksellisia ja numeroituja raportteja jaettiin kirkon johdolle, lähetysjärjestöille ja muutamille muille tahoille keskimäärin noin 150 kappaleen painoksena. Raportti perustui etupäässä työryhmän jäsenten ja lähetystyöntekijöiden kirjoituksiin islamista eri maissa. Ainakin osa kirjoituksista on myöhemmin julkaistu muissa yhteyksissä. Vähitellen raportin toimintamallin katsottiin kuitenkin jääneen ajastaan jälkeen ja se lakkautettiin. Raporttia toimitti sen ilmestymisen ajan lähetysteologi tai hänen sijaisensa.

Jaoston projektisihteeriksi palkatun Marjatta Kyyhkysen keskeiseksi työksi muodostui *Ajankohtainen islam: Uskonto, yhteisö, elämäntapa, poliittinen voima* -kirjan toimittaminen. Kirjapajan vuonna 1992 julkaisemassa kokoomateoksessa yksitoista kirjoittajaa käsitteli islamin eri osa-alueita. Teosta painettiin 2 500 kappaletta kahtena painoksena. Samana vuonna ilmestyivät myös *Heijastuksia valosta – mystikkojen islam* (Hallenberg & Perho, 1992) ja *Islamin porteilla* (Allahwerdi & Hallenberg, 1992), jotka olivat niin ikään ensimmäisiä suurelle yleisölle suunnattuja teoksia islamista ja muslimeista.

Järjestyksessä kolmas islam-jaosto nimitettiin marraskuussa 1991 ja sen jäseniksi tulivat vuosiksi 1992–1993 pastori Reino Junttila (SLS), lähetyssihteerit Liisa Kingma (ELK), Lähi-idän työn sihteerit Heikki Nurminen (SLS), kappalainen Seppo Rissanen (pj., Maarian seurakunta, Turku), Lähi-idän työn sihteerit Reino Saarela (SEKL), lähetysteologi Timo Vasko (KLK) ja tutkija Kaarlo Yrttiaho (SA). Syksyllä 1991 kansainvälinen seurakunta oli aloittanut arabiankieliset jumalanpalvelukset Helsingissä, joten merkkejä maahanmuuton lisääntymisestä ja aihepiiriin merkityksen kasvusta tuli monesta suunnasta. Syksyllä 1992 Seppo Rissanen ja Timo Vasko osallistuivat Suomen ekumeenisen neuvoston syyskokoukseen, jonka aiheena oli islam. Aihe ei kuitenkaan noussut keskeiseen asemaan ekumeenisen neuvoston toiminnassa vielä 1990-luvulla, joten sillä ei ollut merkittävää vaikutusta islam-jaoston toimintaan. *Jumalan rauhaa* -esite julkaistiin vuonna 1993, aluksi arabiaksi, englanniksi, suomeksi ja ruotsiksi. Vuoteen 2009 mennessä tämä lyhyt esite oli käännetty jo 19 kielelle.

Työryhmän pöytäkirjoissa viittaukset suomalaisiin muslimeihin lisääntyvät ja eri paikkakuntien tilannetta seurattiin. Timo Keskitalon vuonna 1993 laatimassa raportissa islamista Suomessa arvioitiin maassa asuvan noin 6 000 muslimia. Samassa yhteydessä mainittiin helluntailaisen Saalem-seurakunnan tarjoavan arabiankielistä toimintaa Helsingissä. Muualta maasta kantautui tietoja muslimien toiminnan kasvusta, olihan tämä juuri sitä aikaa kun Suomessa perustettiin turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksia ja useita pieniä moskeijoita eri puolille maata. Arkipiispa John Vikströmin Lähi-idän matka lokakuussa 1993 noteerattiin työryhmässä, kuten myös jaoston jäsenten Reino Saarelan ja Liisa Kingman tutkimusmatka Venäjälle, Uzbekistaniin ja Kazakstaniin maaliskuuhun 1993 samana vuonna.

Seppo Rissanen toimiminen seurakuntatyössä Turussa (Maarian seurakunta 1986–1990 ja 1993–1995, Mikaelinseurakunta 1995–2001) maahanmuuton kasvun aikoihin oli yksi työryhmän työssä näkynyt kosketuspinta kasvaviin muslimiyhteisöihin. Asioista keskusteltiin työryhmässä ja se tarjosi näköalapaikan kentän muutoksiin, joita kuvailtiin väliin varsin huolestunein sanakääntein. Ris-

sanen oli myös merkittävässä roolissa, kun erään väkivallan teon seurauksena paikallinen luterilainen seurakuntayhtymä, katolinen, ortodoksinen ja juutalainen seurakunta sekä muslimiyhdistykset tuomitsivat väkivallan yhteisellä julkilausumalla maaliskuussa 1994 (Martikainen 2000). Turun tilanne oli välillä varsin kiireä, mutta rauhoittui vähitellen.

Aika Kirkon lähetystyön keskuksen alaisuudessa päättyi ja islam-jaoston siirtyi Kirkon ulkoasiain neuvoston alaisuuteen loppuvuodesta 1994. Samalla sen nimi muutettiin *islam-työryhmäksi*. Sen jäseniksi valittiin vuosiksi 1994–1995 pakolaisasiain sihteeri Eeva Kemppi-Repo, koulutussihteeri Marjatta Kyyhynen, sairaanhoitaja Eira Leinonen, professori Heikki Palva (HY), kirkkoherra Seppo Rissanen (pj., Mikaelin seurakunta, Turku), lähetys sihteeri Reino Saarelma (SEKL), lähetysteologi Timo Vasko (KLK) ja Kaarlo Yrttiaho (SA).

Saadakseen paremman kuvan muslimien toiminnasta Suomessa, työryhmä hankki tutkija Helena Hallenbergiltä katsauksen aihepiiristä. Katsaus valmistui tammikuussa 1995 ja se julkaistiin myöhemmin osana *Ikkuna islamiin* -oppimateriaalia Helsingin kaupungin opetusviraston toimesta (1998). Kyseessä oli ensimmäinen perusteellisempi katsaus uusiin suomalaisiin muslimiyhteisöihin. Hallenbergin arvion mukaan tuolloin Suomessa asui noin 10 000 muslimia. Samoihin aikoihin tarve ja kiinnostus dialogia kohtaan kasvoivat. Aihetta käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa, mutta ajatukset dialogista olivat hyvin dominoiva aihe tuon ajan kokouksissa. Muutos oli merkittävä työryhmän toimintatavalle ja identiteetille.

Vuosina 1996–1998 työryhmässä olivat pakolaistyön sihteeri Eeva Kemppi-Repo (1996–1997, tilalle diakonissa Eila Pulkkinen), koulutussihteeri Marjatta Kyyhynen, pakolais- ja ulkomaalaistyöntekijä Esko Kähkönen, professori Heikki Palva (HY), vt. lähetysteologi Juhani Pörsti (KLK), kirkkoherra Seppo Rissanen (Mikaelinseurakunta, Turku), lähetys sihteeri Reino Saarelma (SEKL) ja sairaanhoitaja Hanna Urjanheimo. Dialogin aloittaminen maaliskuussa 1997 oli keskeinen osa tuon ajan toimintaa, jolloin myös muslimiyhteisön parissa alkoi erittäin vahvan järjestäytymisen kausi (Martikainen 2008). Tähän liittyi vierailu arkkipiispa John Vikströmin luona 14. marraskuuta 1998, jossa keskusteltiin islam-dialogin kokemuksista ja lähtökohdista. Näinä vuosina islam alkaa selkeämmin hahmottua osaksi moniuskontoista ja -kulttuurista Suomea. Aihepiiriin liittyvät kysymykset muodostuvat työryhmässä konkreettisemmiksi ja koskevat mm. kastetta, avioliittoa, rippikoulua ja uskontokasvatusta. Sen sijaan hautaukseen liittyvät kysymykset olivat olleet mukana lähes alusta saakka.

Loppuvuodesta 1996 ilmestyi Paul Murdochin *Puolikuu ja Pohjantähti – Muslimit keskellämme* -kirja noin 1 700 kappaleen painoksena. Työryhmällä oli

tärkeä rooli julkaisun taustavoimana. Suomen Lähetyseuran julkaiseman kirjan julkaisemistilaisuudessa tehdystä lehdistötiedotteesta todetaan seuraavaa:

Kohtaamisen edistämiseksi on työryhmän toimeksiannosta syntynyt kirja ”Puolikuu ja Pohjantähti”. Kirjoittajana on teologian tohtori Paul Murdoch, joka on työskennellyt pappina Suomessa ja Suomen lähetyseuran lähettinä Pakistanissa. Murdoch kertoo esimerkiksi muslimien uskosta, elämäntavoista ja asenteista. Suomen lähetyseuran kustantama kirja on tarkoitettu kouluihin, sosiaalivirastoihin, sairaaloihin, poliiseille, papeille ja naapureille, jotta ymmärrettäisiin paremmin muslimin elämäntapaa. Suomessa ei ole vielä aitoa vuoropuhelua muslimien ja kristittyjen välillä. Muslimeja pidetään eräänlaisina kohteina, todettiin kirjan julkistamistilaisuudessa. (Kirkon tiedotuskeskus 22.11.1996)

Vuonna 1997 toteutettiin seurakuntakysely, jossa kartoitettiin seurakuntien toimintaa muslimien ja islamilaisten yhdyskuntien parissa. Kyselyn tulokset olivat tiivistetysti seuraavat: Valtaosan seurakunnista alueella ei asunut muslimeita. Näissä seurakunnissa korostettiin joko ”kunnioitusta, rakkautta, inhimillisyyttä, tasa-arvoa ja ystävyyttä” tai nostettiin esille suomalaisen yhteiskunnan ja kristillisyyden yhteistä perinnettä. Noin kolmanneksessa kyselyyn vastanneista asui vähän muslimeita, jotka jossain määrin osallistuivat seurakuntien toimintaan, kuten kerhoihin ja leireille. Joka kymmenennen seurakunnan alueella muslimeita asui enemmän ja näissä myös kontaktit olivat tiiviimpiä, vaikka hyvin vaihtelevia. Pöytäkirjaan kirjattiin seuraava merkintä:

Seurakunnat haluavat luotettavaa tietoa islamista ja muslimeista, heidän taustoistaan ja tavoistaan. Ilman sitä keskustelu ja vuorovaikutus muslimien kesken on vaikeaa ja voi johtaa väärinkäsityksiin. – – Useista vastauksista käy ilmi, että muslimilapset saavat vanhempiensa luvalla käydä seurakunnan kerhoissa, mutta perheet eivät mielellään osallistu kirkollisiin tilaisuuksiin. Joissakin seurakunnissa muslimit ovat ottaneet osaa kansainvälisiin jumalanpalveluksiin. (PK 3.9.1997)

Vuonna 1997 perustettiin myös toinen kristillinen islam-työryhmä, *Muslimityön Suomen toimikunta* (MUST). Myöhemmin se muutti nimensä muotoon *Muslimien kohtaamisen Suomen toimikunta*. MUST on lähtökohdiltaan evankelioiva ja sen toiminnassa on ollut mukana osin samoja henkilöitä kuin islam-työryhmäsäkin. Toimikunnan puheenjohtajina ovat toimineet Pekka Mäkipää, Reino Saarelma, Elisabet Elo ja Timo Keskitalo. Mukana olevia organisaatioita ovat SLEY, SEKL, ELK, SLS, SRO, KKL ja mukana on ollut myös edustajia Helsingin ja Tampereen hiippakunnista.

Toistaiseksi kirkko ja islam -työryhmän yksittäiset jäsenet olivat aktiivisesti käyneet eri puolilla tutustumassa muun muassa konferensseissa kansainväliseen islam-dialogiin ja aihetta lähellä oleviin asioihin. Vuonna 1998 nousi esille työryhmän omien dialogimatkojen tekeminen. Tällöin laitettiin vireille työryhmämatka Lähi-itään, joka aloitti uuden perinteen ja matkojen sarjan. KLK:n organisaatio-uudistuksen aikana työryhmällä ei ollut virallista toimintaa vuonna 1999, mutta ryhmä jatkoi tapaamisia. Näistä ei ole jäänyt talteen asiakirjoja, mutta toiminta ja dialogi jatkuivat katkeamatta.

Kaudelle 2000–2001 työryhmän jäseniksi valittiin Anneli Hukari (SLS, Tampere), professori Jaakko Hämeen-Anttila (vpj., HY), Esko Kähkönen, maahanmuuttajatyön sihteeri Marja-Liisa Laihia (Kirkkohallitus, KKH), kirkkoherra Seppo Rissanen (Mikaelinseurakunta, Turku), Reino Saarelma (SEKL), diakoni Raili Tiuhonen ja lähetysteologi Timo Vasko (KLK). Merkittävimmät kansainväliset tapahtumat työryhmän toimikauden aikana olivat terrori-iskut New Yorkiin ja Washingtoniin 11. syyskuuta 2001, ja sitä seurannut Afganistanin miehitys ja sota (alkaen 7.10.2001). Vuoden 2000 aikana kirkon johto teki myös matkan Libanoniin ja Syyriaan, joka huomioitiin työryhmän piirissä.

Syyskuun 2001 tapahtumat näkyivät välittömästi islam-työryhmän toiminnassa. Työryhmän puheenjohtaja Seppo Rissanen oli osaltaan edesauttamassa uskonnollisten johtajien yhteistä kannanottoa syyskuussa, joka sai laajaa julkisuutta. Työryhmä oli myös mukana järjestämässä islam-symposiumia yhdessä Helsingin yliopiston arabian kielen ja islamin tutkimuksen oppiaineen ja systemaattisen teologin laitoksen kanssa marraskuussa 2001. Vaikka symposiumista oli päätetty jo keväällä, niin se sai poikkeuksellisen paljon julkisuutta johtuen syyskuun tapahtumista. Paikalla oli noin 250 kuulijaa. Useat työryhmän jäsenistä, erityisesti professori Hämeen-Anttila, olivat tuolloin laajasti esillä medioissa. Tapahtumien seurauksena myös tasavallan presidentti Tarja Halonen aloitti tapaamiset uskonnollisten johtajien kanssa, joka on osaltaan edesauttanut muslimien johtohahmoja luomaan läheisiä kontakteja kotimaisen politiikan huipulle (Illman 2006b).

Vuosien 2002–2004 työryhmään valittiin teologian ylioppilas Heidi Hirvonen (HY), kasvatussihteeri Anneli Hukari (SLS, Tampere), professori Jaakko Hämeen-Anttila (HY), teologian tohtori Esko Kähkönen, maahanmuuttajatyön sihteeri Marja-Liisa Laihia (KKH), johtaja Seppo Rissanen (SLS), Reino Saarelma (2002–2003, Elisabeth Elo 2004–, SEKL) ja lähetysteologi Timo Vasko (KLK). Kansainvälisistä tapahtumista merkittävin oli terrorismin vastaisen sodan käynnistyminen ja siihen liittynyt Irakin miehitys, joka alkoi 20.3.2003. Myös Madridin pommi-iskut 11. maaliskuuta 2004 uutisoitiin laajasti. Professori Jaakko Hämeen-Anttilalle myönnettiin Suomen kristillinen rauhaliike ry:n palkinto

monipuolisesta islam-tietouden levittämisestä vuonna 2003. Näinä vuosina voidaan todeta yleisen kiinnostuneisuuden islamia kohtaan kasvaneen merkittävästi. Islam-aiheisia tapaamisia, seminaareja ja koulutuksia järjesti entistä useampi taho, mutta työryhmän merkitys keskeisenä kotimaisena verkostona ei kasvanut samassa mitassa yleisen kiinnostuksen kanssa, vaan se jatkoi toimintaansa taka-alalla.

Toimikauden keskeisenä uutena työmuotona oli ulkomaille suuntautunut dialogimatka. Seurue matkasi Libanoniin ja Syyriaan vuonna 2003. Mukana olivat työryhmän jäsenistä Elo, Hirvonen, Hukari, Rissanen ja Vasko. Työryhmän ulkopuolisia matkalaisia olivat Marko Heusala, Ulla Jokela, Hans-Olof Kvist, Heidi Rautionmaa ja Kaarlo Yrttiaho. Saman vuoden kirkkopäivillä oli myös aiheena kristinuskon ja islamin välinen dialogi.

Toimikauden aikana järjestettiin kaksi islam-symposiumia vastaavalla kokoonpanolla kuin vuonna 2001. Nämä eivät kuitenkaan saaneet yhtä mittavaa huomiota kuin ensimmäinen tapahtuma, mutta silti niissä oli 100–150 osallistujaa. Samoin aikoihin oltiin tietoisia muslimien pyrkimyksistä perustaa kattojärjestö, joka lopulta syntyi vuonna 2006. Vuonna 2003 alettiin myös pohtia oman koulutuskokonaisuuden järjestämisestä, jonka pohjalta pidettiin ensimmäinen Ikkuna islamiin -koulutusjakso marraskuussa 2004 ja helmikuussa 2005. Vuonna 2003 aloitettiin *Hyvää tietää islamista* -traktaattisarjan julkaiseminen, jonka kaksi ensimmäistä numeroa toimitti Risto Soramies ja myöhemmät Heidi Hirvonen.

Vuosien 2005–2007 työryhmäksi valittiin Elisabeth Elo (SEKL), Heidi Hirvonen (HY), kasvatussihteeri Anneli Hukari (SLS, Tampere), professori Jaakko Hämeen-Anttila (HY), maahanmuuttajatyön sihteeri Marja-Liisa Laihia (KKH), tutkija Tuomas Martikainen (Väestöliitto, ÅA), johtaja Seppo Rissanen (SLS) ja lähetysteologi Timo Vasko (KLK). Kansainvälisistä tapahtumista toimikaudelle ajoittuivat Lontoon pommi-iskut 7.7.2005 ja Muhammad-pilakuvakriisi keväällä 2006, joista etenkin jälkimmäinen käynnisti laajan sananvapauskeskustelun Suomessa. 1990-luvulla toimikunnalla oli ollut useampia lyhytaikaisia projektisihteerejä, mutta vuodesta 2006 alkaen sille saatiin vuosittain vahvistettava, palkkiotoinen islam-projektisihteeri. Tointa on alusta lähtien hoitanut työryhmän jäsen Heidi Hirvonen.

Toimikaudella keskusteltiin runsaasti erilaisista ajankohtaisista asioista, kuten muslimien edelleen ratkaisematta olevasta hautausmaakysymyksestä, muslimivankien sielunhoidosta, Muhammad-pilakuvakriisistä ja Suomen Islamilaisen Neuvoston perustamisesta. Traktaattisarja täydentyi kokous kokoukselta ja korviin kiiri jatkuvasti uusia tietoja dialogitapahtumista eri puolilla. Vuonna 2001 aloitettu traktaattisarja valmistui ja siitä tehtiin erillinen *Hyvä tietää islamista* -jul-

kaisu (Hirvonen & Vasko 2008), joka samalla aloitti työryhmän oman *Kirkko ja islam* -julkaisusarjan.

Huhtikuussa 2007 työryhmä teki nelipäiväisen dialogivierailun Pariisiin, jossa Suomen Lähetysseuran työntekijä Risto Jukko toimi oppaana. Työryhmä vieraili ja tutustui muun muassa Evry-Courcouronnes'n ja Pariisin suureen moskeijaan, protestanttisten kirkkojen federaation Kristityt ja muslimit -komiteaan ja kato-lisen kirkon islam-suhteiden keskuskeskseen. Mukana olivat Rissanen, Hirvonen, Hukari, Laihia, Martikainen ja Vasko. Aivan toimikauden lopussa, 13. lokakuu-ta 2007, julkaistiin muslimivaikuttajien *A Common Word Between Us and You* (<http://www.acommonword.com/>) -dokumentti, josta myös aloitettiin laaja kes-kustelu työryhmän kokouksissa. Dialogin kymmenvuotisjuhlaa vietettiin Turun islamilaisen yhdistyksen isännöimässä tapaamisessa Aurajoen koululla Turussa 9. joulukuuta 2007.

Viimeisimmän, järjestyksessä yhdeksännen työryhmän (2008–2010) ko-koonpano on seuraava: Elisabeth Elo (SEKL), Heidi Hirvonen (siht., HY), kas-vatussihteeri Anneli Hukari (SLS, Tampere), professori Jaakko Hämeen-Anttila (vpj., HY), maahanmuuttajatyön sihteeri Marja-Liisa Laihia (KKH), Suomen Akatemian tutkijatohtori Tuomas Martikainen (ÅA), johtaja Seppo Rissanen (pj., SLS), kirkkoherra Kalervo Salo (Leppävaaran seurakunta, Espoo) ja lähetys-teologi Timo Vasko (KLK). Työryhmässä on aloitettu pohdinta toimintatapojen uudistamisesta, mutta se on edelleen käynnissä, joten on vielä vaikea arvioida mi-hin suuntaan työryhmän toiminta lähtee kehittymään. Mikäli kuluneen kahden vuosikymmenen kokemuksesta voi ounastella tulevaa, niin lienee selvää, että työ-ryhmän toiminta ja haasteet tulevat muuttumaan käsi kädessä muslimiyhteisöjen kehityksen myötä. Pikku hiljaa mukaan tulee enemmän Suomessa kasvaneita ja koulutuksensa saaneita nuoria muslimeja ja mahdollisesti myös käännynnäisiä koskevia kysymyksiä. Muslimien määrän ennakoidaan jatkavan kasvuaan, joten työ-sarkaa työryhmältä ei ainakaan tule puuttumaan.

Vuosina 1998–2008 työryhmässä on ollut yhteensä 25 jäsentä, jotka ovat toi-mineet kirkon keskushallinnossa (KKH, KLK), lähetysjärjestöissä (ELK, SEKL, SLS), paikallisseurakunnissa ja yliopistoissa (HY, SA, ÅA). Joidenkin jäsenten toi-mikaudet ovat välillä keskeytyneet, mutta pääsääntöisesti ne on käyty loppuun. Työryhmän selvästi pitkäaikaisimmat jäsenet ovat Seppo Rissanen ja Timo Vas-ko (ks. liitteet). Työryhmä on itse etsinyt uusia sopivia ja kiinnostuneita jäseniä mukaan sen toimintaan, ja siten uudistanut itse itseään. Työryhmän toiminnan ja erityisesti jatkuvuuden on mahdollistanut sen sijoittuminen osaksi KLK:n lä-hetysteologin virkaa, jota on koko ajan hoitanut Timo Vasko, lukuun ottamatta virkavapauttaan syyskuusta 1994 syyskuuhun 1999, jolloin tehtävää hoiti Juhani

Pörsti. Lähetysteologi on lisäksi toiminut aktiivisesti dialogitapaamisten järjestyksessä, toimittanut globaalia islam-seurantaraporttia ja vastannut monista muista käytännön järjestelyistä. Näin ollen on syntynyt pysyvä, institutionaalinen sidos työryhmän ja kirkon hallinnon välille.

4. Dialogi muslimien kanssa

Työryhmässä tiedettiin uskontodialogista ja siihen liittyvistä kysymyksistä jo aivan sen alkuvaiheista lähtien. Se herätti kiinnostusta useissa työryhmän jäsenissä, vaikka kaikki eivät siihen aivan varauksetta suhtautuneetkaan. Dialogi nousi esille säännöllisin väliajoin, kunnes pohdinta sen aloittamisesta tiivistyi 1990-luvun puolivälissä. Tuon ajan keskustelun luonnetta kuvaa hyvin pöytäkirjamerkintä 3. helmikuuta 1995:

Työryhmä keskusteli myös siitä, voiko työryhmä itse olla aktiivinen, ts. voiko se ottaa yhteyttä muslimeihin. Samalla pohdittiin sitä, mikä on kirkon ja seurakuntien toimintatapa, kun islaminuskoiset pyrkivät kontakteihin niiden kanssa. Tässä vaiheessa työryhmä tyytyy seuraamaan Suomen islam-tilanteen kehittymistä, tekee sitä koskevaa kartoitustyötä ja tarvittaessa palaa myöhemmin keskusteluun työryhmän omasta aktiivisemmasta roolista. (PK 3.2.1995)

Kiinnostus vuoropuheluun nousi uudelleen esille seuraavana vuonna ja sitä pohdittiin laajasti vuoden aikana. Esimerkiksi toukokuun kokouksessa kirjattiin mainita, että ”työryhmä päätti keskustelun lopuksi kirjata seuraavan ohjeen: Työ- ja keskustelurauhan säilyttämiseksi näitä suunnitelmia ei saateta julkisuuteen” ja sen lisäksi:

Keskusteltiin dialogin pelisäännöistä ja lähtökohdista, joista todettiin:

- Muslimien kanssa *keskustellaan*, ei käydä dialogia.
- Keskustelua käydään luottamuksellisesti, niistä ei informoida ulkopuolisille.
- Ennenkuin dialogiin ryhdytään, asiasta on informoitava arkkipiispaa ja kirkon ulkoasiainosaston johtoa.

Pohdittiin edelleen, millaisia käytännön järjestelyjä tarvitaan dialogin käynnistämiseksi. Esko [Kähkönen] kertoi Vuosaaren kokemuksista. Sitä pidettiin hyvänä sitä, että ennen keskustelun alkamista sovittiin aihepiiriksi uskonnolliset kysymykset. (PK 22.5.1996)

Dialogin aloittamiseen suhtauduttiin siis vakavasti ja varovaisesti. Jälkikäteen tämä ylivarovaisuudelta näyttävä strategia perustui kuitenkin kokemuksiin muualta Euroopasta, josta oli kuultu huonoja kokemuksia. Seppo Rissanen totesikin

haastattelussaan, että ”pelkäsimme että, tiedostusvälineet kohdistaisivat asiatonta huomioita, mutta eivät ne loppujen lopuksi olleet vähääkään kiinnostuneita asiasta”. Varovaisuuden periaate seurasi silti pitkään mukana, ja ehkä osin sen takia dialogiryhmä on ollut melko näkymätön.

Vuosaaren seurakunnan parissa oli alkanut syntyä aktiivisia yhteyksiä paikallisiin muslimeihin samoihin aikoihin ja työryhmän jäsen Esko Kähkönen, jolla oli kokemusta vastaavasta työstä Saksassa, oli yhdessä kirkkoherra Seppo Tirkkosen kanssa ollut tässä edelläkävijä. Seppo Tirkkonen muisteli alkuvaiheita seuraavasti:

Merkittävää oli, että olin täällä diakonia- ja yhteiskuntatyön pappina vuosina 1988–1996. – – Me aloitimme aluetyön, yhdyskuntatyötyön, erityisesti nyt Meri-Rastilan alueella, joka pitää edelleen Helsingin ykkössijoja tässä monikulttuurisuudessa ja ulkomaalaistaustaisuudessa selvästi yli 20 prosenttia. Siellä aloitimme yhdyskuntatyypin aluetyön. – – Hyvin keskeiseksi tuli työ maahanmuuttajien parissa ja kansainvälinen työ ja alettiin koota iltapäiviä ja miettiä niitä. Silloin tästä työstä syntyi pieniä uskontodialogisia ryhmiä, oikeastaan pari ryhmää erityisesti näitä uskonnollisia kysymyksiä varten, miesten ryhmä ja naisten ryhmä. En osaa itsekään ajoittaa, eihän ne kovin kauaa ehtineet toimia, kun Kirkkohallituksesta otettiin yhteyttä. – – Uskontodialogi lähti juuri, että Hannu Lounela, Juhani Koskelin ja sitten Esko Kähkönen, joka Saksassa oli jo osallistunut tällaiseen islamin ja kristittyjen väliseen vuoropuheluun. Asui jonkun aikaa Vuosaaressa ja oli tätä prosessia silloin synnyttämässä. (Seppo Tirkkonen 5.3.2008)

Näiden kontaktien rohkaisema otettiin yhteyttä tunnettuihin muslimeihin ja ensimmäinen yhteinen tapaaminen järjestettiin Vuosaaren seurakunnan tiloissa 12. joulukuuta 1996, jolloin sovittiin yhteisistä pelisäännöistä. Ensimmäinen varsinainen dialogitapaaminen pidettiin 1. maaliskuuta 1997 Vuosaaren seurakunnan tiloissa. Tapaamisen aiheena oli *Kirkko ja umma, mikä on umma?* Tapaamisen alustukset pitivät Seppo Rissanen ja Mohammed Sherif Issaka. Samana vuonna pidettiin vielä kaksi muuta tapaamista, mutta tämän jälkeen on pitäydytty kahdessa vuosittaisessa dialogitapaamisessa.

Dialogien periaate on seuraava. Noin kolme tuntia kestävä tapaaminen pidetään vuoroin kirkon ja vuoroin jonkun islamilaisten yhdyskunnan tiloissa. Tapaaminen alkaa yhteisellä aterialla, jonka jälkeen pidetään kaksi alustusta etukäteen sovitusta temasta. Tämän jälkeen on yleisökeskustelu. Tapaamisen lopuksi tiedustellaan onko tapaamisia tarvetta jatkaa – johon on toistaiseksi aina vastattu myöntävästi – ja sovitaan seuraavan kerran teema. Seuraavan tapahtuman organisoiva taho vastaa osallistujien kutsumisesta paikalle. Tapaamisissa on ollut kes-

kimäärin noin 20–50 osallistujaa. Vuosien varrella tapaamisiin on osallistunut yhteensä satakunta henkeä.

Tapaamisissa on käsitelty monipuolisesti erilaisia aiheita. Teemoina ovat olleet muun muassa usko Jumalaan, Koraani ja Raamattu, rukous, pyhiinvaellus, perhe, uskonnonvapaus, nuoris ja rakkaus (ks. liitteet). Kahden viidentoista minuutin alustuksen jälkeen aiheesta on keskusteltu. Kyseessä on siis ollut perustavanlaatuisten uskonnollisten – ja tarkoituksella ainoastaan uskonnollisten – kysymysten käsittely. Pelkät yhteiskunnalliset aiheet on jätetty sivuun. Timo Vasko kuvailee kokemuksiaan seuraavasti:

On perehdytty näihin teemoihin molemmilta puolilta, kuultu itse mitä mieltä toinen on. Ei ole oletettu, että toinen on jotakin mieltä, vaan hän on itse voinut sanoa mitä mieltä hän on oikeasti, ja on haluttu kuunnella aidosti sitä mielipidetä ja näkemystä. Ne ovat johtaneet monesti hyvin syvällisiin pohdintoihin. Ne ovat yhdistäneet meitä ihmisinä, koska niin monessa tapauksessa kysymys on peri-inhimillisistä teemoista, ihmisenä olemisesta tässä maailmassa. On kysymys elämästä, kuolemasta, avioliitosta, lasten kasvattuksesta, sairaana olosta, hautaamistoiminnoista; ne ovat yleisinhiimillisiä asioita. Ne koskettavat jokaista, siis uskontoon katsomatta, vain sillä perusteella, että on ihminen. (Timo Vasko 14.2.2008)

Vuosien 1998–2008 aikana tapaamisia on pidetty seuraavissa paikoissa. Kirkon järjestämiä tilaisuuksia on ollut kirkon toimitalossa Katajannokalla (3), Helsingin Munkkiniemen seurakunnassa (1), Helsingin seurakuntayhtymässä (1), Helsingin Vuosaaren seurakunnassa (4), Suomen Lähetyseurassa (2), Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulissa (1) ja Turun Mikaelinseurakunnassa (1). Muslimiyhteisöjen tapaamisia on pidetty Al-Iman-moskeijassa Munkkiniemessä (1), Resalat Islamilaisessa Yhdyskunnassa Herttoniemessä (1), Suomen Islamilaisessa Yhdyskunnassa (3), Suomen islam-seurakunnassa (4), Suomen Shiiamuslimit-yhdyskunnassa (1) ja Turun islamilaisessa yhdistyksessä (2).

Kokouksien osallistujamäärät ja osallistujat ovat vuosien varrella hieman vaihdelleen, mutta työryhmän jäsenen lisäksi erityisesti kirkkoneuvos Risto Cantell ja kirkkoherra Seppo Tirkkonen ovat olleet uskollisia kokouksissa kävijöitä työryhmän ulkopuolelta. Muslimien puolelta säännöllistä osallistujia on ollut erityisesti Suomen Islamilaisesta Yhdyskunnasta, Suomen islam-seurakunnasta ja Turun Islamilaisesta Yhdyskunnasta. Usein vierailijoita on ollut myös Munkkiniemen moskeijasta ja Resalat-yhdyskunnasta. Mainittakoon vielä, että kirkkoneuvos Risto Cantell luovutti Suomen islam-seurakunnan puheenjohtajalle Okan Daherille

huomionosoituksen merkittävästä työstä vuoropuhelun alalla dialogitapaamisen yhteydessä 11. marraskuuta 2001.

Välillä on noussut esille kysymys dialogi-ryhmän laajentamisesta, mutta se ei ole toistaiseksi toteutunut. Esimerkiksi jo vuonna 2002 ortodoksien arkkipiispa Leo ilmaisi kiinnostuksensa dialogia kohtaan. Dialogi on siis tapahtunut luterilaisten, sunni- ja shiiamuslimien kesken, joista jälkimmäiset tulivat mukaan vasta myöhemmin. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että esimerkiksi Suomen ekumeenisen neuvoston ajoittainen kiinnostus aihepiiriä kohtaan on kasvamassa, joten on hyvin mahdollista, että laajempaa dialogitoimintaan on jatkossa luvassa. Näiden lisäksi on ollut useita pienempiä ja suurempia, paikallisia dialogitapaamisia ja -ryhmiä sekä yksittäistapahtumia. Muista ryhmistä paikallistasolla kenties merkittävin on Heidi Rautionmaan ja Isra Lehtisen vetämä *United Religions Initiativen* Suomen toiminta Helsingissä, joka alkoi vuonna 2001. Yhteiskunnalliselta statukseltaan merkittävin on toki tasavallan presidentin niin ikään vuonna 2001 aloittama dialogi.

Tapaamisten uskontoteologiset lähtökohdat voidaan haastattelujen perusteella tiivistää molemminpuoliseen henkilökohtaiseen ja uskonopilliseen tutustumiseen, keskinäiseen kunnioitukseen ja kuuntelemiseen. Myös keskustelulla ja omien näkökulmien avaamisella on tärkeä rooli, kukin omissa lähtökohdissaan pitäytyen. Heikki Palva kuvaa asian näin: ”dialogissa on lähtökohta se, että kumpikin kertoo omastaan eikä toisesta”. Timo Vaskon edellä mainitsema yleisinhimillisyyys ja siitä syntyvä emotionaalinen kokemus on ollut mahdollista, kun lähtökohdaksi on valittu se mihin kukin osa puoli uskoo ja mitä pitää totena. Seppo Rissanen puolestaan nostaa esille dialogin muutoksena, sen prosessiluonteen ja vaikutuksen ihmisen kasvua edistävänä voimana:

Minun oma käsitykseni dialogista on myös elänyt tämän prosessin aikana. Siinäähän lähdeittiin liikkeelle siitä vaatimattomasta lähtökohdasta, että dialogin perustehtävä on jakaa oikeaa tietoa siitä mitä toinen ajattelee ja uskoo toiselle osapuolelle. Silloin olennaista on, että kuunnellaan mitä toisella on sanottavaa. Tämä on tietysti lähtökohta kaikkeen, mutta se ei riitä. Se tulee joskus kerrottua se olennainen. Minusta on aivan olennaista, että dialogia ei ymmärretä näin suppeasti ja rajoittuneesti, vaan on myös kyse siitä, että sen kautta mitä tietoa ihminen saa, myöskin hänen oma ajattelunsa kehittyä puolin ja toisin, ja löydetään uusia asioita myöskin yhdessä. Jos se dialogi on siihen saakka onnistunut kunnioituksen ilmapiirissä, niin sen myötä syntyy se mahdollisuus, että yhdessä voidaan tehdä, löytää sellaisia asioita, joita kumpikaan ei ole tuntenut aikaisemmin. (Seppo Rissanen 24.2.2008)

Seppo Tirkkonen puolestaan pukee sanoiksi sekä sisäisen luottamuksen että luottamuksen toiseen korostamalla kristillisen uskon ja evankeliumin antamaa luottamusta perehtyä avoimin mielin muslimien ajatusmaailmaan ja näkemyksiin uskonnostaan. Suvaitsevaisuus on siis enemmän kuin sietämistä tai välipitämätöntä ohittamista. Hän ottaa myös vahvasti kantaa ”nuijalla päähän lyömistä” vastaan ja korostaa yleisinhimillistä sosiaalista vastuuta lähimmäisistä ja globaalia yhteiseloista. Kyky luottavaisin mielin kohdata erilaiset ajattelutavat ja tapa ymmärtää maailmaa ovat keskeisiä lähtökohtia hänen näkemyksilleen.

No, dialogi itselleni on jotenkin juuri sellaista, tietysti on monenlaista dialogia, joka voi päättyä siihen, että lyödään nuijalla päähän toista. Siinä on sellainen ensinnäkin ilmapiiiri, jossa kumpikin voi aidosti tuoda sen esille, miten ajattelee, miten uskoo ja siinä dialogissa on jonkinlainen usko ja luottamus johonkin kolmanteen. – – Sitä ei tarvitse valtakeinoin tai ahdistunein argumenttiluetteloin yrittää päästä voittajaksi. – – Itse uskon kristinuskoon, evankeliumiin. Sillä on oma painovoimansa, sen voi mihin tahansa dialogiin ja vuoropuheluun heittää sellaisenaan. – – Sitten myös tällaisen keskinäisen ymmärtämisen ja tiedon lisääntyminen on musta kauhean olennainen pointti dialogissa uskontojen välillä, tässä maailmassa, ajatellaan vaikka rauhan tai oikeudenmukaisuuden kysymyksiä. Tarvitaan nimenomaan sen kaltaista suvaitsevaisuutta, joka perustuu ihan toisen vakaumuksen tuntemiseen, eikä vain sen huomaamiseen mikä uskonnossa on yhtä, vaan sen huomaamiseen missä ajattelemme eri tavalla. (Seppo Tirkkonen 5.3.2008)

Samankaltaisia teemoja nousi esille myös muiden haastateltujen puheenvuoroissa, mukaan lukien haastattelemani muslimit. Juuri luottamuksen merkitystä korostettiin. Tämä painotus saattaisi johtua toisaalta yleisesti kielteiseksi tiedetystä islam-kuvasta, jolloin luottamus ja toisen tunteminen vapauttavat kohtaamaan muslimin ilman kielteisten mielikuvien tuomaa painolastia (vrt. Illman 2006a, 2006b). Islam ja kristinuskko ovat myös kiistatta myös toistensa kilpailijoita, jolloin henkilösuhteiden ja erilaisuuden hyväksymisen painottamisen voisi nähdä tämän vastakkainasettelu ohittamisena ja siirtymisenä ”yleisinhimillisten” kysymysten luokkaan, jolla vältetään mahdolliset kiusalliset tilanteet dialogissa. Joka tapauksessa asetelmassa on jonkinlainen lähtökohtainen toiseus, jonka ylittämistä kuvauksilla hahmotellaan, ja dialogilla kuvataan juuri tätä kohtaamisen prosessia. Kenties ajallemme tyypillisenä näkyy henkilökohtaisen kasvun, ymmärryksen ja kokemusten painotus.

5. Työryhmä vaikuttajana

Kirkko ja islam -työryhmä ei ole koskaan ollut erityisen näkyvä julkinen toimija, vaikka eräät sen jäsenistä ovat sitä olleetkin. Erityisesti Helsingin yliopiston arabian kielen ja islamin tutkimuksen professori Jaakko Hämeen-Anttila (jäsen vuodesta 2000) on tuttu kasvo monille suomalaisille. Myös monet muut työryhmän jäsenet ovat näkyviä hahmoja omalla alallansa tai jonkun muun instituution edustajina, kuten kirkkohallituksen lähetysteologi Timo Vasko, joka on hyvin tuottelias kirjoittaja, ja työryhmän pitkäaikainen puheenjohtaja, Suomen Lähetysseuran johtaja Seppo Rissanen. Näistä asemista ja rooleista he voivat vaikuttaa monissa eri yhteyksissä. Itse työryhmän vaikuttavuus ei siis perustu sen julkiseen näkyvyyteen, vaan sitä on lähestyttävä toisella tavoin.

Kuten on jo todettu, niin työryhmä oli yksi ensimmäisiä suomalaisia instituutioita, joka toi yhteen kirkosta ja islamista kiinnostuneita tahoja. Mukana on ollut kirkkohallituksen toimijoiden lisäksi erityisesti lähetysjärjestöjen, mutta myös seurakuntien ja yliopistojen työntekijöitä. Työryhmän painopisteen muuttuessa islamin globaalista seurannasta enemmän suomalaisen yhteiskunnan seurantaan ja lopulta laajentuen uskontodialogiin niin sekä sen jäsenten että työryhmän itsensä apua on tiedusteltu lukuisissa eri asioissa. Esimerkiksi ulkoasianministeriötä on konsultoitu islamiin liittyvissä kysymyksissä. Ulkopuolisen asiantuntijuuden tarpeen vähentyessä muun muassa yliopistotutkimuksen kasvettua, työryhmä on silti säilyttänyt asemansa yhtenä kirkon sisäisistä osaamiskeskittymistä, jonka puoleen usein käännetään mitä moninaisimmissa kysymyksissä. Se on tuonut yhteen aihepiiriin liittyvää osaamista eri alueilta ja siten tuottanut verkostoja ja luonut henkilösuhteita. Murros aikaisempaan oli merkittävä, ja Seppo Rissanen muistelee aikaa seuraavasti:

Kuvani on, että 1980-luvulla ajatus islamista oli, että voi kun se pysyisi meidän maailmamme ulkopuolella, ettei sitä tarvitsisi ajatella ollenkaan, eli torjunta, koska meillä ei itsellämme ollut maahanmuuttajien joukkoa. Eli torjunta liittyi tietysti siihen mitä tapahtui Lähi-idän kriisissä, kuvat islamista olivat vahvasti sidoksissa siihen ja mitä tiedettiin Ranskassa suhteessa Algeriaan ja minkälaisia mellakoita oli ollut taustalla historiallisesti. Sitten tiedettiin että maahanmuuttajia on Länsi-Euroopassa yhä kasvavassa määrin. Haluttiin elää lintukodossa, johon ei kului näitä murheet ollenkaan. Mutta kun sitten somalit tulivat, yhtäkkiä kaikki varmaan tajusivat, että asenteiden täytyy muuttua ja ne lähtivät muuttamaan hyvin nopeasti hyvin eri suuntiin. (Seppo Rissanen 24.2.2008)

Työryhmä on ollut mukana järjestämässä koulutusta sekä kirkon sisällä että sen ulkopuolella. Islam-lähettien rukous- ja neuvottelupäivillä työryhmän jäsenet

ovat olleet mukana jo vuodesta 1989 lähtien. Vuosina 2001–2003 järjestettiin Helsingin yliopiston arabian kielen ja islamin tutkimuksen oppiaineen ja systemaattisen teologian laitoksen kanssa kolme islam-symposiumia. Vuonna 2004 järjestettiin ensimmäinen *Ikkuna islamiin* -kurssi, jonka on käynyt tähän mennessä muutama kymmen henkeä. Kolmannen kerran koulutus järjestetään vuonna 2010. Tämän lisäksi työryhmän nykyiset ja entiset jäsenet, yhteensä 25 henkilöä, toimivat laajasti opetustehtävissä.

Julkaisutoiminta on alusta lähtien ollut työryhmän kiinnostuksen kohteena. *Kirkkomme lähetys* -lehdessä 2/1989 julkaistiin islam-teemanumero. Marjatta Kyyhkysen toimittama *Ajankohtainen islam: Uskonto, yhteisö, elämäntapa, poliittinen voima* -kirja ilmestyi vuonna 1992, jolloin se oli ensimmäisiä suomenkielisiä yleisesityksiä islamista. Kirjan yhdestätoista kirjoittajasta useimmat olivat työryhmän jäseniä. Vierailevana kirjoittajana oli Göttingenin yliopiston itämaisen kirkkohistorian professori Jouko Martikainen. 1990-luvun lopusta lähtien suomenkielistä islam-kirjallisuutta on ilmestynyt varsin runsaasti, mutta aikanaan sille riitti kysyntää ja kirjasta otettiin myös uusintapainos. Paul Murdochin (1996) *Puolikuu ja Pohjantähti – muslimit keskuudessamme* oli jatkoa tälle kirjalle.

Seurakuntiin jakoon tarkoitettua *Hyvä tietää islamista* -traktaattisarjaa alettiin julkaista vuonna 2003, josta oli syksyyn 2008 mennessä ilmestynyt 15 osaa. Niissä käydään läpi perusasioita islamista ja vastaavia kristillisiä näkökulmia. Kirjoituksissa on käsitelty laajasti eri aiheita, kuten islamin historiaa, Jumaläkäsitystä ja uskonnollisia juhlia. Julkaisusarjassa on pyritty kunnioittamaan muslimien itsetunnustusta ja näkökulmaa, ja ne on annettu esiluettavaksi Suomen Islam-seurakunnan puheenjohtajalle, jonka kommentit on julkaistavassa versiossa huomioitu. Niissä on huomioitu myös akateeminen tieto ja luterilaisen kirkon näkökulma. Vuonna 2008 kaikki traktaatit julkaistiin yksissä kansissa edelleenkin nimellä *Hyvä tietää islamista* (Hirvonen & Vasko 2008).

Sanotaan esimerkiksi tämä *Hyvä tietää islamista* -vihkonen, niin kuin se on tämän työryhmän tekemänä. Se pyrkii näissä 15 teemassa selkeästi ymmärtämään islamilaisen näkökulman näihin teemoihin, mutta samalla tavalla ottaa rinnalle sen mikä on kristillinen näkökulma, kristillisen identiteetin näkökulma näihin joihinkin teemoihin. Se tarjoaa siis sillon rakentamiseen aineksia konkreettisella tasolla, seurakuntatasolla esimerkiksi. (Timo Vasko 14.2.2008)

Työryhmä tuotti *Islamin seurantaraporttia* vuosina 1990–2006, jota jaettiin etupäässä vaikuttajille kirkon sisällä. Seurantaraportit perustuivat lähinnä kirkon lähetystyöntekijöiden raportteihin kohdemaistaan ja sen jakelu pidettiin rajoitettu-

na henkilöiden suojelemiseksi. Lisäksi muutamissa raporteissa käsiteltiin Suomen tilannetta, mutta nämä tiedot olivat lähes poikkeuksetta tiivistelmiä jo muualla julkaistuista artikkeleista. Raportin julkaisusta luovuttiin, koska katsottiin, että vastaavat tiedot olivat helpommin saatavilla internetistä ja muista julkaisuista. Risto Cantell kuvaa raportin roolin muuttumista seuraavasti:

Alkuvaiheessa ne oli tärkeä informaationlähde, mutta sitten kun tietämys islamista lisääntyi ja se monimuotoisuus kävi selvemmin ilmi, niin se raportointi osoittautui aika työlääksi ja sitten että eri lähteistä koottuna ne oli hyvin myöskin eritasoisia ja tällä hetkellä tämä raportointi ei ole ehkä sillä tekniikalla järkevää ja mahdollista, niin että se hyödyllisyys olisi suhteessa siihen vaivaan mitä nähdään.

Kirkko ja islam -työryhmä on siis tietystä tuntemattomuudesta huolimatta tuottanut verkostoja, koulutusta ja julkaisuja islamista, ja siten ollut osaltaan luomassa ja levittämässä syvempää tuntemusta islamista yleensä ja myöhemmin erityisesti Suomessa. Työryhmän suora vaikutus on kohdistunut enimmäkseen kirkon sisälle. Näiden lisäksi ja laajemmin kenties merkittävin vaikuttamiskanava on perustunut dialogitoiminnan yhteydessä luotuihin henkilösuhteisiin suomalaisten muslimivaikuttajien kanssa. Heitä on autettu ja tuettu eri yhteyksissä ja dialogin aikana syntyneet kontaktit ovat osaltaan lisänneet luottamusta ja helpotaneet monien asioiden hoitamista. Sittenmin muslimivaikuttajat ovat kasvataneet omia sosiaalisia verkostojaan, mutta arvioisin uskontodialogin olleen yksi keskeisimmistä varhaisista verkostoista, joita muslimiaktiiveilla oli käytössään. Heikki Palva kuvaa asiaa seuraavin sanoin:

Niin kuin nyt toissa syksyinen Espoon Kulttuurifoorumi [30.11.–2.12.2006], jossa oli tämä muslimiedustus hyvä ja sillä tavalla, niin olisiko se ilman muuta vihellettävissä kokoon tällä hetkellä tällaiseen tilaisuuteen ellei tällaista esityötä olisi tehty. En usko. Sitä maata on valmisteltu ja ilmapiiriä kehitelty myönteiseksi.

Vaikuttavuutta voidaan katsoa silti myös kriittisestä näkökulmasta. Tällöin työryhmä näyttäytyy sisäänpäin kääntyneeltä, pienen joukon toiminnalta, joka ei ole jakanut osaamistaan – ainakaan oma-aloitteisesti. Työryhmän näkymättömyys on johtanut myös siihen, ettei sen asiantuntemusta ole aina osattu käyttää, vaan monet muut tahot ovat joutuneet ”keksimään pyörän” uudelleen. Kaikkea potentiaalia ja osaamista ei ole saatu jaettua yleisen hyvän ja kirkollisten tarpeiden piiriin. Esimerkiksi dialogitoiminta on lähes jokaisella paikkakunnalla – ainakin omien tietojeni mukaan – alkanut alusta, eikä sille vielääkään ole selkeitä ohjeita. Lisäksi

työryhmän asiantuntemus suomalaisesta islamista oli ainakin alkuvaiheessa varsin hajanaista ja huhupuheiden sävyttämää. Kokonaisuudessaan kuitenkin arvioisin, että työryhmä on edistänyt asiallista ja kunnioittavaa suhtautumista suomalaisiin muslimeihin, eikä sen piiristä ole lähdetty tarkoituksellisesti levittämään virheelisiä tietoja tai muuta vastaavaa. Erityisesti henkilökohtainen tutustuminen ja sitä kautta syntynyt kunnioitus on luonut tälle vankan pohjan.

6. Yhteenvedo ja keskustelu

Tässä historiikissa on tarkasteltu Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ulkoasiain neuvoston asettaman *kirkko ja islam* -työryhmän (vuodet 1988–1994 nimellä *islam-jaosto*) toimintaa vuosina 1988–2008. Kirjoituksen alussa esitettiin kuusi tutkimuskysymystä, joihin seuraavaksi esitän lyhyet vastaukset.

1) Mitä toimintaa kirkko ja islam -työryhmällä on ollut ja millä tavoin se on muuttunut vuosien varrella? Työryhmän toiminta on varsin laaja-alaista, vaikka pääsääntöisesti sitä on toteutettu melko verkkaiseen tahtiin. Kokouksia on pidetty keskimäärin neljä kertaa vuodessa, minkä lisäksi on ollut kaksi vuosittaista dialogitapaamista vuodesta 1997 lähtien. Keskeisiä toimintamuotoja ovat olleet islamin seuranta Suomessa ja ulkomailla, julkaiseminen, koulutus ja neuvonta. Tämän lisäksi on harjoitettu kansainvälistä uskontodialogia (Iran, Libanon, Ranska, Syyria). Verkostoitumista on pidetty yllä kutsumalla ulkopuolisia puhujia joko työryhmän kokouksiin tai dialogitapaamisiin. Joissain kriittisissä tilanteissa työryhmän puheenjohtaja on oma-aloitteisesti tarjonnut asiantuntija-apua kirkon johdolle, kuten esimerkiksi syyskuun 11. päivän terrori-iskujen ja Muhammad-pilakuvakriisin yhteydessä. Toiminnan keskeisin muutos oli painopisteen siirtyminen ulkomailta Suomeen, uskontodialogin aloittaminen ja sitä kautta syntyneet henkilökohtaiset yhteydet muslimivaikuttajiin. Vaikka varsinainen toiminta on ollut melko samankaltaista kuluneen 20 vuoden aikana, niin se on muuttunut selvästi asiakeskeisemmäksi sitä mukaan kun muslimeihin liittyvät kysymykset ovat yleensäkin selkiytyneet.

2) Mitkä tahot ovat olleet mukana toiminnassa? Työryhmän toiminnan parissa on ollut ensisijassa kirkollisten lähetysjärjestöjen toimijoita sekä muita kirkon työntekijöitä. Pitkäaikaisinta edustausta on ollut Suomen Lähetysseurasta, Kansanlähetyksestä, Kirkon lähetystyön keskukselta ja kirkkohallituksesta. Kirkon ulkopuolisia toimijoita on ollut erityisesti Helsingin yliopistosta. Työryhmässä on yhteensä ollut 25 jäsentä, joista ylivoimaisesti pitkäaikaisimmat ovat olleet pitkäaikainen puheenjohtaja Seppo Rissanen (SLS) ja Timo Vasko (KLK). Uskontodialogissa ovat pitkään olleet mukana myös työryhmän ulkopuolisina pysy-

neet kirkkoherra Seppo Tirkkonen (Vuosaaren seurakunta) ja kirkkoneuvos Risto Cantell (Kirkkohallitus).

3) Millaiseksi osallistujat näkevän työryhmän roolin? Haastateltujen osalta työryhmän vaikutus nähtiin ensisijaisesti pitkäaikaisena osaamis- ja verkostoitumisprojektina sekä hiljaisena vaikuttamisena lähinnä kirkon piirissä, toiseksi luottamuksellisten suhteiden rakentamisena keskeisiin suomalaisiin muslimivaikuttajiin ja kolmanneksi pienimuotoisena mutta tärkeänä yhteiskunnallisena vaikuttamisena yleisen islam-tuntemuksen lisäämisen kautta. Työryhmä koettiin hyödylliseksi ja tärkeäksi, mutta usein myös sisäpiiriläisten toiminnaksi, joka ei aina tavoita kaikkia asioista kiinnostuneita.

4) Millä tavoin työryhmän jäsenet ymmärtävät uskontodialogin? Haastattelut dialogiin osallistujat kokivat dialogin merkittävimpänä antina luottamuksellisten, henkilökohtaisten suhteiden synnyn muslimivaikuttajien kanssa. Myös dialogin uskonnollinen anti oman vakaumuksen pohdinnalle nostettiin esiin tärkeänä seikkana.

5) Millä tavoin työryhmä on pyrkinyt edistämään uskontodialogia ja islam-tuntemusta Suomessa? Työryhmän uskontodialogi on pitkäaikaisin ja säännöllisin Suomessa toteutettu kristittyjen ja muslimien välinen vuoropuhelu. Vaikka dialogin aloittamiseen kesti lähes kymmenen vuotta jaoksen perustamisesta, niin se koetaan hyvin hedelmälliseksi ja tärkeäksi toiminnan osaksi, ja sen pitkäkestoisuutta arvostetaan paljon. Tuntemuksen lisäämisessä ovat keskeisiä kanavina olleet *Ajankohtainen islam* -kirja, seurakuntiin jaettu *Hyvä tietää islamista* -traktattisarja ja -julkaisu sekä koulutus, muun muassa *Ikkuna islamiin* -opetusjakso.

6) Mikä on ollut työryhmän laajempi kirkollinen ja yhteiskunnallinen vaikutus? Työryhmä näkee itsensä yhtenä merkittävänä, joskin matalan profiilin islam-tietouden lisääjänä. Tutkimuksen perusteella tätä voidaan pitää oikeutettuna käsityksenä. Työryhmä on osaltaan lisännyt yleistä aihepiiriin tuntemusta tärkeissä kohderyhmissä, kuten kirkon ja lähetysjärjestöjen johdon ja työntekijöiden parissa. Voidaan myös arvioida, että työryhmän luomat suhteet muslimivaikuttajiin ovat omalta, tärkeältä osaltaan madaltaneet uskonnollisten yhteisöjen välistä epäluuloa ja epätietoisuutta Suomessa. Työryhmän jäsenille osallisuus on tuonut mahdollisuuden seurata alan keskustelua ja tutustuttanut heidän ajankohtaisiin koti- ja ulkomaisiin aihepiiriä koskeviin dokumentteihin. Työryhmän laajempi yhteiskunnallinen vaikuttaminen on tapahtunut pääsääntöisesti sen yksittäisten jäsenten henkilökohtaisen toiminnan kautta kirkollisessa toiminnassa, opetuksessa, tutkimuksessa ja mediassa. Professori Jaakko Hämeen-Anttila, työryhmän jäsen vuodesta 2000, on näkyvin islamin asiantuntija Suomessa.

Kirkko ja islam -työryhmä on siis ollut pioneerin roolissa monissa kirkkoon ja islamiin liittyvissä kysymyksissä Suomessa. Sen toiminnan kehitykseen on voimakkaasti vaikuttanut muslimien kasvava määrä ja aktiivisuus 1990-luvun alkuvuosista lähtien. Tällöin se on toiminut sekä näköalapaikkana että peilinä yhteiskunnallisista muutoksista moniuskontoistuvassa Suomessa. Sen piirissä on tehty uskontoteologista pohdintaa uskontojen kohtaamisesta ja sen käytännöstä. Kuinka tämä pohdinta kehittyy ja ovatko nykyiset resurssit riittäviä tällä alalla, jonka merkitys oletettavasti tulee lähivuosina kasvamaan, on avoin kysymys. Paljon riippuu myös muista toimijoista. Suomen ekumeeninen neuvosto olisi yksi luonteva paikka laajamittaisella uskontodialogille, mutta yhtä mahdollista on, että syntyy aivan uusia organisaatioita, sillä nykytilanteelle ei ole historiallista vertailukohtaa Suomessa. Usein perinteiset instituutiot reagoivat kovin hitaasti ympäristön muutoksiin.

Seuraava nurkan takana odottava haaste on muslimien toisen sukupolven kohtaaminen, sillä toistaiseksi työryhmä on ollut tekemisissä heidän vanhempiansa kanssa. Islamin sukupolvittuminen on muualla Euroopassa ollut suuri koitos islamilaisille järjestöille ja moskeijayhdyskunnille. Sen voidaan olettaa olevan sitä myös uskontodialogille ja -teologialle.

Lyhenteet

ELK	Evangelis-luterilainen Lähetyshdistys Kylväjä
HY	Helsingin yliopisto
KKH	Kirkkohallitus
KLK	Kirkon lähetystyön keskus
KUN	Kirkon ulkoasiain neuvosto
PK	pöytäkirja
SA	Suomen Akatemia
SEKL	Suomen Evangelisluterilainen Kansanlähety
SINE	Suomen Islamilainen Neuvosto
SLEY	Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys
SLS	Suomen Lähetyseura
SRO	Suomen Raamattuopisto
ÅA	Åbo Akademi

Haastattelut

Cantell, Risto. Haastattelu. 11.12.2008.
Hukari, Anneli. Haastattelu. 15.1.2008.
Hukari, Ari. Haastattelu. 15.1.2008.
Keskitalo, Timo. Haastattelu. 25.3.2008.
Palva, Heikki. Haastattelu. 4.3.2008.
Rissanen, Seppo. Haastattelu. 24.2.2008.
Tirkkonen, Seppo. Haastattelu. 5.3.2008.
Vasko, Timo. Haastattelu. 14.2.2008.

Lähteet

Kirkkohallitus, Kirkon lähetystyön keskus, Cg 1-11 / Diaari 10 D / Islam / jaosto
– työryhmä vuodet ennen 1987–2006.
Kirkon lähetystyönkeskus, johtokunnan pöytäkirjat 1988–1994.
Kirkon tiedotuskeskus 22.11.1996. Lehdistötiedote. Kirkko haluaa edistää muslimien ja kristittyjen kohtaamista.
Kirkon tiedotuskeskus 26.9.2007. Lehdistötiedote. Kirkko ja juutalaisuus -työryhmä 30 vuotta.
Kirkon ulkoasiain neuvosto, pöytäkirjat 1994–2008.

Kirjallisuus

Aallas, Esa (1991) *Somalishokki*. Helsinki: Suomen Pakolaisapu.
Allahwerdi, Helena & Hallenberg, Helena (toim.) *Islamin porteilla*. Helsinki: Tammi.
Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna (toim.) (2000) *Handbook of Qualitative Research*. Second Edition. Lontoo: Sage.
Hallenberg, Helena (1998) Islam meillä ja muualla – muslimien uskonnollinen toiminta Suomessa ja Euroopassa. *Ikkuna islamiin – Islam-aineisto Helsingin koulujen käyttöön*. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusvirasto, 4–30.
Hallenberg, Helena & Perho, Irmeli (1992) *Heijastuksia valosta – mystikkojen islam*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Hirvonen, Heidi & Vasko, Timo (2007) *Hyvä tietää islamista: Kirkko ja islam*. Kirkko ja islam -julkaisuja 1. Helsinki: Kirkon ulkoasiain neuvoston (KUN) asettama Kirkko ja islam -työryhmä.
- Illman, Ruth (2006a) *Ett annorlunda Du: Reflektioner kring religionsdialog*. Göteborg: Makadam bokförlag.
- Illman, Ruth (2006b) Love, Responsibility, Otherness: Finnish Church Leaders on Interreligious Dialogue. Tore Ahlbäck (ed.), *Exercising Power: The Role of Religions in Concord and Conflict*. Scripta Instituti Donneriani Aboensis, vol. 19. Åbo: Åbo Akademi, Donner Institute.
- Kyyhkynen, Marjatta (toim.) (1992) *Ajankohtainen islam – uskonto, yhteisö, elämäntapa, poliittinen voima*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kähkönen, Esko (2000) *Dialogisuuden ongelma islamin esittämisessä: Falaturin ja Tworuschkan teologis-pedagogisen ohjelman tausta ja toteutuminen*. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 226. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Laitila, Teuvo (2008) *Abrahamin vieraanvaraisuus – Näkökohtia kristityn ja muslimin dialogiin*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Martikainen, Tuomas (2000) Muslim Groups in Turku. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 20 (2), 329–345.
- Martikainen, Tuomas (2004) *Immigrant Religions in Local Society: Historical and Contemporary Perspectives in the City of Turku*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Martikainen, Tuomas (2008) Muslimit suomalaisessa yhteiskunnassa. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho & Marko Juntunen (toim.), *Islam Suomessa: Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: SKS, 62–84.
- Martikainen, Tuomas; Sakaranaho, Tuula & Juntunen, Marko (toim.) (2008) *Islam Suomessa: Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: SKS.
- Mortensen, Viggo (toim.) (2003) *Theology and the Religions: A Dialogue*. Cambridge: William B. Eerdmans.
- Murdoch, Paul (1996) *Puolikuu ja Pohjantähti: Muslimit keskeillä*. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- Pyy, Mari (2002) Asennoituminen muslimeihin Suomen evankelis-luterilaisen kirkon maahanmuuttajatyössä. Tuula Sakaranaho & Heikki Pesonen (toim.), *Uskonto, julkisuus ja muuttuva yhteiskunta*. Helsinki: Yliopistopaino, 75–98.
- Raittila, Pentti & Maasilta, Mari (2008) Silmäyksiä islamin esittämiseen suomalaisessa journalismissa. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho & Marko Juntunen (toim.), *Islam Suomessa: Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: SKS, 225–243.

- Sakaranaho, Tuula (2008) Arabian aavikoilta Helsingin lähiöihin: Suomalaisen islamin tutkimuksen näkökulmia. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho & Marko Juntunen (toim.), *Islam Suomessa: Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: SKS, 11–36.
- SEN= Suomen ekumeninen neuvosto (1999) *Muslimin ja kristityn avioliitto*. Helsinki: Suomen ekumeeninen neuvosto ja Suomen Islamilainen Yhdyskunta.
- Taira, Teemu (2008) Islamin muuttuva julkisuuskuva: Tapaustutkimus Helsingin Sanomista 1946–1994. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho & Marko Juntunen (toim.), *Islam Suomessa: Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: SKS, 200–224.
- Vasko, Timo (2003) *Missiologia ja uskonnot: Johdatus missiologiaan ja uskontoteologiaan*. Helsinki: Yliopistopaino.

Liite 1. Kirkko ja islam -työryhmän jäsenet 1988–2010

Työryhmän nimi on mainittu siinä muodossa, jossa se on mainittu Kirkon lähetystyön keskuksen tai Kirkon ulkoasian neuvoston päätöspöytäkirjoissa.

Toimikausi	Jäsenet	Taustayhteisö
Islam-työn jaosto (nimitetty 30.9.1988)		
1988–1990	Hukari, Ari (siht.) Kingma, Liisa Multala, Eeva-Liisa (pj.) Rissanen, Seppo (vpj.) Saarelma, Reino Vasko, Timo Yrttiäho, Kaarlo	Suomen Lähetysseura (Tampere) Evankelis-luterilainen Lähetysyhdistys Kylväjä Suomen Lähetysseura Maarian seurakunta, Turku Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetys Kirkon lähetystyön keskus Suomen Akatemia
Islam-jaosto (nimitetty 18.12.1989)		
1990–1991	Hukari, Ari (siht., 1990) Junttila, Reino (1991) Kingma, Liisa Multala, Eeva-Liisa Rissanen, Seppo (pj.) Saarelma, Reino (vpj.) Vasko, Timo Yrttiäho, Kaarlo	Suomen Lähetysseura (Tampere) Suomen Lähetysseura Evankelis-luterilainen Lähetysyhdistys Kylväjä Suomen Lähetysseura Maarian seurakunta, Turku Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetys Kirkon lähetystyön keskus Suomen Akatemia
Islam-jaosto (nimitetty 28.11.1991)		
1992–1993	Junttila, Reino (vpj.) Kingma, Liisa Nurminen, Heikki Rissanen, Seppo (pj.) Saarelma, Reino Vasko, Timo (siht.) Yrttiäho, Kaarlo	Suomen Lähetysseura Evankelis-luterilainen Lähetysyhdistys Kylväjä Suomen Lähetysseura Maarian seurakunta, Turku Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetys Kirkon lähetystyön keskus Suomen Akatemia
Islam työryhmä (nimitetty 15.9.1994)		
1994–1995	Kemppi-Repo, Eeva Kyyhkynen, Marjatta Leinonen, Eira Palva, Heikki Rissanen, Seppo (pj.) Saarelma, Reino Vasko, Timo Yrttiäho, Kaarlo	Helsingin yliopisto Mikaelinseurakunta, Turku Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetys Kirkon lähetystyön keskus Suomen Akatemia
Islam-työryhmä (nimitetty 30.1.1996)		
1996–1998	Kemppi-Repo, Eeva (1996–1997) Kyyhynen, Marjatta Kähkönen, Esko Palva, Heikki Pulkkinen, Eila (1997–1998) Pörsti, Juhani (siht.) Rissanen, Seppo (pj.) Saarelma, Reino Urjanheimo, Hanna	Helsingin yliopisto Kirkon lähetystyön keskus Mikaelinseurakunta, Turku Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetys

Islam-työryhmä (nimitetty 25.5.2000)		
2000–2001	Hukari, Anneli Hämeen-Anttila, Jaakko Kähkönen, Esko Laihia, Marja-Liisa Rissanen, Seppo (pj.) Saarelma, Reino Tiihonen, Raili Vasko, Timo (siht.)	Suomen Lähetysseura (Tampere) Helsingin yliopisto Kirkkohallitus Mikaelinseurakunta, Turku Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetyt Kirkon lähetystyön keskus
Islam-työryhmä (nimitetty 31.1.2002)		
2002–2004	Elo, Elisabeth (2004) Hirvonen, Heidi Hukari, Anneli Hämeen-Anttila, Jaakko (vpj.) Kähkönen, Esko Laihia, Marja-Liisa Rissanen, Seppo (pj.) Saarelma, Reino (2002–2003) Vasko, Timo (siht.)	Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetyt Helsingin yliopisto Suomen Lähetysseura (Tampere) Helsingin yliopisto Kirkkohallitus Suomen Lähetysseura Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetyt Kirkon lähetystyön keskus
Islam-työryhmä (nimitetty 10.1.2005)		
2005–2007	Elo, Elisabeth Hirvonen, Heidi (siht.) Hukari, Anneli Hämeen-Anttila, Jaakko (vpj.) Laihia, Marja-Liisa Martikainen, Tuomas Rissanen, Seppo (pj.) Vasko, Timo	Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetyt Helsingin yliopisto Suomen Lähetysseura (Tampere) Helsingin yliopisto Kirkkohallitus Väestöliitto, Åbo Akademi Suomen Lähetysseura Kirkon lähetystyön keskus
Kirkko ja islam -työryhmä (nimitetty 14.2.2008)		
2008–2010	Elo, Elisabeth Hirvonen, Heidi (siht.) Hukari, Anneli Hämeen-Anttila, Jaakko (vpj.) Laihia, Marja-Liisa Martikainen, Tuomas Rissanen, Seppo (pj.) Salo, Kalervo Vasko, Timo	Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetyt Helsingin yliopisto Suomen Lähetysseura (Tampere) Helsingin yliopisto Kirkkohallitus Åbo Akademi Suomen Lähetysseura Leppävaaran seurakunta, Espoo Kirkon lähetystyön keskus

Liite 2. Dialogitapaamiset ja niiden teemat 1997–2008

Päivämäärä	Teema	Puhujat (* kutsuttu)	Paikka
1.3.1997	Kirkko ja umma. Mikä on umma?	Seppo Rissanen Mohammed Sherif Issaka	Vuosaaren seurakunta
9.9.1997	Ihminen Jumalan edessä		Kirkon toimitalo
13.12.1997	Usko Jumalaan		Suomen Islamilainen Yhdyskunta
9.5.1998	Koraani ja Raamattu	Heikki Palva	Suomen Islam-seura- kunta
14.11.1998	Uskonnolliset juhlat ja niiden merkitys	Jouni Turtiainen Khodr Chehab	Turun arkkihiippa- kunnan tuomiokapituli
2.10.1999	Rukouksen merkitys is- lamissa ja kristinuskossa	Seppo Tirkkonen Thomas McElwain	Vuosaaren seurakunta
18.12.1999	Paasto	Juhani Pörsti Khodr Chehab	Suomen Islamilainen Yhdyskunta
6.5.2000	Pyhiinvaellus	Kalle Elonheimo* Varol Abdrahim	Kirkon toimitalo
11.11.2000	Uskonto ja raha	Antti Raunio* Jama Egal	Suomen Islam-seura- kunta
12.5.2001	Kuoleman jälkeinen elämä	Seppo Tirkkonen	Turun Mikaelinseura- kunta
10.11.2001	Perhe	Matti Perälä* Anas Hajjar	Turun Islamilainen Yhdistys
11.5.2002	Uskonnollinen kasvatus	Pertti Pussinen* Anas Hajjar	Suomen Lähetyseura
21.9.2002	Suvaitsevaisuus ja vuoro- vaikutus	Risto Cantell* Abdurrahman Kaya	Suomen Islam-seura- kunta, Järvenpää
26.4.2003	Jumalanpalvelus	Heikki Kotila* Mohammed Sherif Issaka	Vuosaaren seurakunta
4.10.2003	Muslimien ympärileik- kaus ja kristittyjen kaste	Juhani Ormio* Anas Hajjar	Al-Iman-moskeija / Suomen Monikulttuu- rinen Dawa-yhdistys
24.4.2004	Uskonnonvapaus	Häkan Mattlin* Okan Daher	Munkkiniemen seurakunta
2.10.2004	Saattohoito – valmistautuminen kuolemaan	Kirsti Aalto* Ima El-Guwiri	Suomen Islamilainen Yhdyskunta
14.5.2005	Lähetystehtävä ja da'wa Suomessa	Esko Kähkönen* Isra Lehtinen	Kirkon toimitalo
12.11.2005	Nuoriso ja kasvatus	Hannu Majamäki* Sheikh Vakili	Suomen Shiiamuslimit uskonnollinen yhdys- kunta
6.5.2006	Rakkaus kristinuskossa ja islamissa	Seppo Tirkkonen Heidar Al-Hello	Suomen Lähetyseura

9.12.2006	Kristityt-muslimit vuoropuhelun merkitys 10 vuoden kokemuksen perusteella	Timo Vasko Seppo Rissanen Okan Daher	Turun Islamilainen Yhdistys
5.5.2007	Hautaaminen	Joni Hiitola* Paula Bahmanpour	Vuosaaren seurakunta
1.12.2007	Mikä meitä yhdistää? Isänmaa	Seppo Rissanen Okan Daher	Suomen Islam-seurakunta
10.5.2008	Suhde kulttuuriin	Lasse Halme Anas Hajjar	Helsingin seurakuntayhtymä
22.11.2008	Kymmenen käskyä	Haider Al-Hello* Kari Latvus*	Resalat-yhdyskunta

